

רצועת עזה בהלכה

(בירור הלכה בענין הפרשת תרומות ומעשרות בהאחזות "כפר דרום" שהציבה גבול אלמנה)

שאלה: ההאחזות עלתה על הקרקע ברצועת עזה בראשית שנת תשל"א. היא קיבלה לידה את חלקות הקרקע שהיו שייכות לקבוצת "כפר דרום" עד פינויה בשנת תשמ"ח. חלקות אלה היו מעובדות בידי ערבים וחלק מהן הניב פירות שעמדו באמצע גידולם. מה דינם של פירות אלו לדיני תרומות ומעשרות?

תשובה: השאלה מתחלקת לשאלות משנה ואלו הן:

א. האם רצועת עזה הינה חלק מא"י, ואם כן, האם נתקדשה רק בקדושה ראשונה

(בימי יהושע) או גם בקדושה שניה (בימי עזרא)?

ב. אם נניח שרצועת עזה נתקדשה רק בקדושה ראשונה ולא בשניה, האם חייבת היא בתרומות ומעשרות?

ג. מה דינם של פירות שגדלו ברשות הערבים, האם יש להם קנין להפקיע פירות אלו מחיוב תרומות ומעשרות?

ד. האם הכיבוש של הרצועה מחדש ע"י צה"ל בעזר ה' יש לו משמעות הלכתית? לגבי חיוב המקום במצוות התלויות בארץ? נברר אפוא שאלות אלו אחת לאחת:

א. האם רצועת עזה הינה חלק מא"י?

אנו מכירים בשלשה גבולות לא"י:

1. גבול ההבטחה לאבות.
2. גבול קדושה ראשונה (כיבוש יהושע).
3. גבול קדושה שניה (כיבוש עזרא).

באשר לגבול ההבטחה, אין ספק שרצועת עזה כלולה בתחום זה, שהוא "מנהר מצרים עד נהר פרת" (בראשית טו יח). בין לסוברים שנהר מצרים הוא הגילוס ובין לסוברים שהוא ואדי-אל-עריש, רצועת עזה אינה בכלל הספק, ולכל הדעות היא בתוך א"י המובטחת. וכן יש להביא ראיה מיצחק שנאסר עליו לרדת מן הארץ ונאמר לו "גור בארץ הזאת" (שם כו ג) ובכל זאת התגורר באזור נחל גרר הנמצא דרומית לעזה.

הבעיה היא האם נתקדשה עזה בקדושה ראשונה?

בתנ"ך מצינו סתירות בענין: ביהושע י מא, נאמר: "ויכם יהושע מקדש ברנע ועד עזה". אך שם יא כב, נאמר: "לא נותרו ענקים בארץ בני ישראל, רק פעזה בגת ובאשדוד נשארו". כלומר, עזה לא נכבשה לגמרי.

ושם יג ג, נאמר: "חמשת סרגי פלשתים העזתי והאשדודי... רוצה לומר שבעזה שלטו הפלשתים.

בספר שופטים א יח, נאמר: "וילכד יהודה את עזה ואת גבולה ואת אשקלון ואת גבולה...".

אולם שם בפרק טז א, נאמר: "וילך

עצמו כותב (בהל' ה) שרבי נמנה על אשקלון ופטרה מן המעשרות, משמע שאלמלא כן היה דינה ככל מקום אחר בא"י?

הרדב"ז, שאף הוא הקשה כן, מתרץ שיתכן ששני ערים בשם אשקלון היו, האחת סמוכה לגחל מצרים והאחרת צפונית לה (גם הגר"א מפרש בדעת הירושלמי שביעית פ"ו ה"א, ששתי אשקלון ושתי עזה היו. ועיין רמב"ם הל' קדוש החודש פ"ה ה"א שהיתה גם אשקלון בסוריא).

לפירושו של הרדב"ז, גם הרמב"ם סובר שעזה נתקדשה בקדושה ראשונה. בין האחרונים ניתנו תשובות אחרות לסתירה זו בדברי הרמב"ם:

א. בעל "תבואות הארץ" גורס אחרת בדברי הרמב"ם וזוהי גירסתו: "איווהי א"י שהחזיקו בה עולי מצרים? כל ששופע ויורד מטורי אמנון עד גחל מצרים. מהיכן החזיקו עולי בבל? מרקם שהוא במזרח א"י עד הים הגדול, מאשקלון שהיא לדרום א"י עד עכו שהיא בצפון. היה מהלך מעכו לכזיב כל הארץ לימינו... פטורה מן התרו"מ".

והקשה עליו הנרש"ז אורבך ב"מעדני ארץ" (על הל' תרומות שם), אם כגירסתו, שהשטח מעכו לכזיב נתקדש בקדושה ראשונה ולא נתקדש בקדושה שניה, מדוע פוטר הרמב"ם שטח זה מתרו"מ, הרי לדעתו הוא חייב בהם לפחות מדרבנן? והגלענ"ד ליישב לפי דעת הרי"עב"ץ שמקום שנתקדש בקדושה ראשונה ולא נתקדש בקדושה שניה יש בו קנין לגוי להפקיע מידי תרו"מ, א"כ מה שפטר הרמב"ם אזור זה מתרו"מ כוונתו רק כשהיה בידי גויים.

ב. באנציקלופדיה תלמודית (כרך ב, ערך "ארץ-ישראל" עמ' יט הערה 336) מובא תירוץ אחר לסתירה האמורה. לפיו עכו

שמשון עזתה", משמע שעזה עיר נוכרית היתה.

במלכים-א ה' ד, נאמר: "כי הוא רדה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה" ושם ח' סה, נאמר: "קהל גדול מלבוא חמת עד גחל מצרים...". משמע שהישוב הישראלי כלל גם את אזור עזה.

גם בין הפוסקים מצאנו חילוקי דעות בענין:

שיטת התוספות ופיעתם התוספות במסכת גטין ב (ד"ה ואשקלון) הוכיחו מהפסוק בשופטים (א יח) "וילכוד יהודה את עזה ואת אשקלון" שעזה נתקדשה בקדושה ראשונה, והמשנה המחשיבה את אשקלון כחור"ל לענין גטין סוברת שעולי בבל לא קידשוה. הוכחה זאת מובאת גם בראשונים אחרים באותה סוגיא, הרשב"א, הריטב"א, הר"ן, המאירי, תוס' הרא"ש ועוד.

שיטת הרמב"ם

בהל' תרומות פ"א הל' ז' כותב הרמב"ם: "איווהי א"י שהחזיקו בה עולי מצרים? ... מאשקלון שהיא לדרום א"י עד עכו שהיא בצפון".

מדבריו אלו משמע שהרמב"ם מפרש את המשנה בגטין כמתיחסת לגבולות א"י שנתקדשו בקדושה ראשונה, וא"כ עזה הנמצאת דרומית לאשקלון לא נכללה בגבולות אלו.

אך בהמשך דבריו הרמב"ם סותר את עצמו בכותבו: "והנסים (= איים) שבים רואים אותם כאילו חוט מתוח עליהם מטורי אמנון ועד גחל מצרים".

והרי גחל מצרים נמצא דרומה הרחק מאשקלון?

הכפס-משנה מקשה עוד, כיצד כותב הרמב"ם שאשקלון דינה כחור"ל והרי הוא

ואשקלון מציינות רק את גבול עולי מצרים העודף ברוחב, לצד מערב, על השטח שנתקדש ע"י עולי בבל (ולפי"ז רצועת החוף לא נתקדשה בקדושה שניה) אך להלן באורך, צפונית לעכו ודרומית לאשקלון, היה הגבול של עולי מצרים על פני כל הרוחב.

גם לפירוש זה עזה נתקדשה בקדושה ראשונה.

ג. תירוץ אחר יש לומר עפ"י ה"אדמת-קודש", שהגבול מאשקלון ירד בקו ישר דרומה וא"כ רק האזור דרומית מערבית לקו האורך של אשקלון לא נכלל בקדושה ראשונה, אך באמת נחל מצרים הוא הגבול הדרומי של א"י בקדושה ראשונה.

לפירוש זה עזה לא נתקדשה בקדושה ראשונה.

ד. החזון-איש (שביעית ג יח) מתרץ שעכו ואשקלון הן נקודות הגבול המשותף לעולי בבל ומצרים, אך צפונית להן ודרומית להן היה השטח גבול עולי מצרים בלבד עד טורי אמנון בצפון ונחל מצרים בדרום.

גם לפירוש זה עזה נתקדשה בקדושה ראשונה.

נמצא אפוא שלפי רוב פרשני הרמב"ם עזה נתקדשה בקדושה ראשונה, ולא נתקדשה בקדושה שניה.

שיטת הרדב"ז

בשו"ת הרדב"ז (חלק ד סי' אלף קה) מובאת שאלה האם חייבת עזה בתרומות ומעשרות, והרדב"ז פוסק לחיוב נימוקו הוא שעזה נתקדשה בקדושה ראשונה, שהרי בגיטין מ ע"א אמרו שכל שאילו חוט מתוח מטורי אמנון עד נחל מצרים הרי הוא בכלל א"י לענין תרומות ומעשרות ועזה בתוך החוט נמצאת ואף אם נניח שלא נתקדשה בקדושה שניה בכל זאת

לא מצינו שפטורה מתרו"מ כשם שפטרו את בית שאן.

שיטת המהרי"ש

לעומתו פוסק המהרי"ש (בתשובותיו, ח"א סי' מז) שעזה פטורה מתרו"מ, ואלו ראיותיו:

א. המשנה בגטין (ב א) שמאשקלון דרומה הריהו חו"ל, ועזה הרי נמצאת דרומית לאשקלון.

ב. בירושלמי שביעית (פ"ו ה"א) ניסו להוכיח שעזה מא"י ואמרו "ליתי עזה", ר"ל שאין להוכיח מהפסוק בשופטים א ית, שעזה שנלכדה ע"י יהודה נתקדשה אמנם בקדושה ראשונה.

ג. מנהג רבותינו שבירושלים בכל ישראל שישבו בה להחזיק אותה כחו"ל ולפטרה מתרו"מ ושביעית.

ד. בירושלמי סוף מסכת ביכורים (פ"ג ה"ג) אמרו שאין סמיכת זקנים בחו"ל, אבל מסמיכים בחו"ל על מנת לחזור. ר' יצחק בר נחמן היה בעזה ומינוהו ע"מ לחזור. משמע שעזה דינה כחו"ל.

שיטת הריעב"ן

ר' יעקב עמדין בספרו "מור וקציעה" (או"ח ח"ב, סי' שו, קונטרס מצות ישוב א"י) האריך לחלוק על המהרי"ש. לדעתו נתקדשה עזה בקדושה ראשונה (ויתכן אפילו שבקדושה שניה, שהרי מלכי החשמונאים הרחיבו מאוד את גבול ישראל, אלא שקדושה זו של מלכי החשמונאים, מכיון שנעשתה ע"י מלחמה, משנכבשה עזה ע"י הרומיים בטלה קדושתה, כדן קדושה ראשונה שבטלה, עיין רמב"ם הל' בית הבחירה פרק ו, ובאשר לראיותיו של המהרי"ש, הריעב"ן דוחה אותן:

א. הראיה מגטין ב, אינה ראיה, משום שמשנה זו לא נאמרה אלא לענין גטין בלבד (אם כי יש להעיר שמהרמב"ם פ"א

בהם מינוי גמור אלא ע"מ לחזור, כיון שירדו במקצת מקדושת א"י, אך עדיין קשה מדוע לא הביא הרמב"ם גזירה זו להלכה? וצ"ע).

טענתו העיקרית של הריעב"ץ היא שלא יתכן שעוזה תהיה גרועה מסוריא, שאפילו בקדושה ראשונה לא נתקדשה, אלא בכיבוש יחיד בלבד, ומכיון מסוריא חייבת בתרו"מ, עוזה — קל וחומר. ומה שפטרנו את בית שאן ואשקלון, לא פטרנו לדעתו אלא בפירות שגדלו ברשות גוי, או בפירות לקוחים, וכן רק בפירות וירקות ולא בדגן תירוש ויצהר.

שיטת המהר"ש סיריליו

בפירושו לירושלמי (שביעית פ"ו ה"א) סובר המהר"ש סיריליו שעוזה לא נתקדשה אפילו בקדושה ראשונה ולכן יש לפוטרה מתרו"מ ושביעית ומשום כך אין סומכים בה זקנים כבא"י. ומתאמור בשופטים "וילכוד יהודה את עוזה" אין הכוונה שעוזה נכבשה ממש אלא העלתה מסים ליהודה והעלאת מסים אינה ככיבוש גמור ואין הארץ מתקדשת בכך (ועיין פירושו שם סוף פ"ט).

(ועיין בספרו של מו"ר הגר"ש ישראלי "ארץ חמדה" עמ' עג שהוכיח שבשאלה זו, אם העלאת מסים דינה ככיבוש נתלקו הרמב"ם עם רש"י והרשב"א עיי"ש).

וכן דעתו ביחס לאשקלון, וראיתו ממה שפטרנו את אשקלון מתרו"מ (ויש להעיר שלא מצינו אלא שפטרנו את אשקלון עצמה ולדבריו כל האזור מאשקלון דרומה לא חלה עליו קדושת מעיקרא).

שיטת הגר"א ואחרים

הגר"א בפירושו לירושלמי (שביעית פ"ו ה"א) מפרש שגבול עולי בבל בדרום חפף את גבול עולי מצרים, כדעה זו הוכיחו כמה פוסקים (הגר"מ טוקצינסקי ב"ספר

מהל' תרומות משמע שמפרש שמשנה זו אמורה גם לתרו"מ).

ב. כוונת הירושלמי בשביעית (פ"ו ה"א) לומר שאין ראייה מהפסוק בשופטים "וילכוד יהודה את עוזה" שעוזה נתקדשה בקדושה שניה, אך בקדושה ראשונה אין ספק שנתקדשה.

ג. ראייתו ממנהג ירושלים וכל ישראל אינה יכולה להיות ראייה, שהרי הרדב"ז, שחי בדור סמוך ואף שהה תקופה מסוימת בירושלים, לא מזכיר כלל מנהג זה ופסק בפשטות שעוזה חייבת בתרו"מ על כרחך צריכים אנו לומר, שהמנהג לא להפריש תרו"מ מפירות עוזה, נהג בפירות שגדלו ברשות גויים, שבידם היה רוב גידול התוצרת החקלאית, ובעוזה יש קנין לגוי להפקיע מידי תרו"מ, מכיון שעוזה לא נתקדשה אלא בקדושה ראשונה, היא שוה לסוריא לדין זה של קנין הגוי (ואכן דוק בלשונו של הרדב"ז המחייב בתרו"מ בקרקע של ישראל דוקא, עיי"ש).

ד. ראייתו מהירושלמי בבכורים שר' יצחק ב"ב לא הוסמך בעוזה אלא ע"מ לחזור אולי היא אינה ראייה משום שעוזה לא נתקדשה בקדושה שניה לכן לא מינו בה זקנים כבא"י ממש.

(ויש להעיר על דבריו מהרמב"ם, הל' סנהדרין פ"ד ה"ו שסמיכת זקנים אינה תלויה בקדושה שניה, אלא בקדושה ראשונה, וא"כ מדוע לא מינו בעוזה זקנים כמו בא"י והלא נתקדשה בקדושה ראשונה? ובאמת כל דברי הירושלמי טעונים הסבר, אם סמיכה בחו"ל אינה מועילה, כיצד מועיל המינוי ע"מ לחזור? ויתכן אולי לומר בכוונת הירושלמי, שבאמת מעיקר הדין מועילה סמיכה בכל תחום א"י שנתקדש בקדושה ראשונה וכהרמב"ם, אלא שאותם מקומות שלא נתקדשו בקדושה שניה גזרו עליהם שלא ימנו

רצועת עזה בהלכה

פוכרים שרצועת עזה נתקדשה בקדושה ראשונה ולא בקדושה שניה. דעת יחיד פוכרת שאזור זה לא נתקדש אפילו בקדושה ראשונה, לעומתה יש דעה הפוכרת שהאזור נתקדש אפילו בקדושה שניה.

ארץ ישראל" עמ' פו) וחוקרים (פרופ' י' אליצור — הרשקוביץ ב"ארשת" כרך א עמ' קפב).

סיכום

אם נבוא לסכם את כל הדעות שהבאנו עד כה נמצא שרוב הראשונים והאחרונים

ב. האם רצועת עזה חייבת בתרומות ומעשרות ?

ירק בחו"ל פטור לגמרי. פירות חייבים בתרומה ולא במעשר. דגן תירוש ויצהר חייבים בשניהם.

שיטת רבנותם (שם)

בחו"ל חייבים להפריש תרו"מ רק מטבל ודאי ולא מדמאי (וכן פירש הר"ש במס' דמאי פ"א מ"ג).

שיטת בעלי התוספות (שם)

אך לעצם הענין אם יש בכלל חיוב תרו"מ בחו"ל, המנהג המקובל הוא שאין מפרישין תרו"מ בחו"ל לא מטבל ודאי ולא מדגן תירוש ויצהר. וכבר עמדו על כך בעלי התוספות (בחולין שם) מדוע אין מפרישים כיום תרו"מ בחו"ל ותירצו תירוצים שונים, שמהם נובל גם ללמוד לענייננו, האם יש חיוב הפרשת תרו"מ במקום שנתקדש בקדושה ראשונה ולא בקדושה שניה (שכן לשיטת התוס', דין חו"ל ודין מקום שלא נתקדש בקדושה שניה שוה).

א. בירושלמי מס' חלה אמר ר' יוחנן שהרובים באו וביטלום (בניהויים של „הרובים" נחלקו המפרשים והחוקרים ועיין מאמרו של פרופ' משה בר ב"סיני" כרך סח חוב' ג"ד, כסלו-טבת תשל"א).

לדעה זו גם במקום שנתקדש בקדושה ראשונה בלבד בוטל החיוב להפריש תרו"מ. מיהו יתכן שהרובים לא ביטלו אלא בחו"ל ממש אבל לא בא"י במקום

לאחר שהוכחנו שלהלכה יש להסיק שרצועת עזה נתקדשה בקדושה ראשונה ולא בקדושה שניה יש לדון מה דינה לענין חיוב תרו"מ ? בענין זה מצינו כמה שיטות בראשונים:

שיטת רש"י

במסכת חולין (ו ב) העיד ר' יהושע בן זרוו לפני רבי על ר"מ שאכל עלה של ירק בבית שאן והתיר רבי את בית-שאן כולה על ידו.

במסקנת הסוגיא שם (ז א) משמע שהנימוק להתרת בית-שאן היה משום שבית שאן נתקדשה בקדושה ראשונה ולא נתקדשה בקדושה שניה.

ופירש רש"י (שם ו ב, ד"ה את בית-שאן) שמעשר דגן, תירוש ויצהר החייב גם בארץ מן התורה חייב בחו"ל מדרבנן, אך מעשר ירק ואילן שבארץ אינו חייב אלא מדרבנן, בחו"ל פטור לגמרי. משמע מדבריו שמקום שנתקדש בקדושה ראשונה ולא נתקדש בקדושה שניה דינו כחו"ל וחייב רק במעשר דגן תירוש ויצהר ופטור ממעשר ירק ואילן. הספק על בית-שאן היה אם היא נתקדשה בקדושה שניה או לא ומעדותו של ר' יהושע בן זרוו, שר"מ אכל עלה של ירק בבית-שאן, הוכח שבית-שאן לא נתקדשה בקדושה שניה.

שיטת ר"י (בתוס' חולין שם)

ה ר ב י ע ק ב ש ט י ג ל י י ז

פסוק מתרו"מ כח"ל, אלא שמעיקר הדין מקום זה חייב (מדרבנן) ובית-שאן נפטרה באופן מיוחד (ובזאת מיושבת קושית התוס' מבכורות כז א עיי"ש). א"כ, כל מקום שלא נתקדש בקדושה שניה חייב בכל התרו"מ כא"י ואין הבדל כלל בין פירות וירקות לבין דגן, תירוש ויצהר.

הראב"ד השיג עליו בהלכה זו וסובר שלא פטרו את בית-שאן אלא ממעשר ירק ופירות, אך בדגן תירוש ויצהר חייבו. משמע שסובר כרש"י (אלא שלרש"י גם בחו"ל הדין כן ומהראב"ד משמע שלא חילק כן אלא בבית-שאן בלבד, אך בחו"ל במקומות שפטורים — פטורים לגמרי ובמקומות שהיביים, כגון שנער ומצרים, חייבים בכל, מיהו מהשגתו בפ"ג מהל' תרומות הי"ג שכתב שכל מקום שלא החזיקו בו עולי בבל חייב בתרומה מדרבנן בחטים ויין, משמע קצת שלא רק בית-שאן אלא כל מקום שלא נתקדש בקדושה שניה פטור מתרו"מ של ירק ופירות). ויתכן שהרמב"ם והראב"ד הולכים לשיטתם. הרמב"ם סובר שתרומה בזה"ז מדרבנן, משום שבעלית עזרא לא היתה "ביאת כולכם" (פ"א מהל' תרומות הל' כו), לכן סובר שבית-שאן נפטרה לגמרי. אך הראב"ד הסובר שתרומה בזה"ז מדאורייתא (שם) לכן סובר שבבית-שאן לא פטרו אלא מתרומה דרבנן, דהיינו ירק ופירות, ולא בתרומה דאורייתא.

פ י כ ו מ

מכיון שמצינו שיטות שונות בין הראשונים בענין חיוב תרו"מ במקום שלא נתקדש בקדושה שניה; מהם הסוברים שהיוב בכל (הרמב"ם, הרשב"א וחלק מבעלי התוס'), ומהם הסוברים שפטור בכל (תירוציים אחרים כתוס' חולין), ומהם המחייבים בתרומה דאורייתא ופטורים בתרומה דרבנן

שנתקדש בקדושה ראשונה בלבד. וצ"ע. ב. השדות אינן נחשבות לשלנו, משום שמעלים מהם מס (במס' קידושין לו ב, פירשו התוס' את דבריהם יותר שכוונתם לומר שבחו"ל יש קנין לגוי להפקיע מידי חיוב תרו"מ והעלאת מס דינה כקנין לגוי. ומשמע שם שהרובים ביטלו הפרשת תרו"מ מסיבה זו. וצ"ע אם נימוק זה תופס גם במקום שנתקדש בקדושה ראשונה ולא נתקדש בקדושה שניה. לדעתו של הריעב"ץ שהובאה לעיל יש קנין לגוי במקום זה להפקיע מתרו"מ).

ג. שמא לא תיקנו חיוב תרו"מ אלא בארצות הקרובות לא"י, אך לא ברחוקות ממנה. ולפי"ז בא"י שנתקדשה בקדושה ראשונה בלבד — יש לחייב תרו"מ (הרשב"א הביא רק תירוץ זה בחידושו).

ד. מהירושלמי משמע שמכזיב ולהלן (דהיינו מקום שלא נתקדש בקדושה שניה) פטור אף מן הודאי ועל זה אנו סומכים. ולתירוץ זה רצועת עזה דינה דומה ויש לפטור בה מחיוב תרו"מ.

נמצא, אפוא, שלפי חלק מתירוצי התוספות רצועת עזה חייבת בתרו"מ ולחלק אחר פטורה.

שיטת הרמב"ם

בפ"א מהל' תרומות הל' ה כתב הרמב"ם: "כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קידשוה קדושה שניה העומדת לעולם... לשעתה ולעתיד לבוא. והניחו אותם מקומות שהחזיקו בהם עולי מצרים ולא החזיקו בהם עולי בבל כשהיו, ולא פטרום מן התרומות והמעשרות, כדי שישמכו עליהם עניים בשביעית. ורבנו הקדוש התיר בית-שאן מאותם המקומות. שלא החזיקו בהם עולי בבל, והוא גמנה על אשקלון ופטרה מן המעשרות".

מדברי הרמב"ם משמע שאינו מפרש כרש"י ותוס', שמקום שלא נתקדש בקדושה שניה

ובברכה, ופירות אילן וירק פטור מכלום... מיהו אנו נוהגים בו היום בחסד עליון בפירות אילן וירק כמו שהיו נוהגים שם קודם שרבי התירו... אבל אין אנו מברכים על הפרשת פירות אילן וירק... וכן הדיו בכל מקום שנודע מכיבוש שני, או שנודע מכיבוש ראשון לחוד, כל אחד כפי משפטו".

(רש"י והראב"ד), נראה שרוב הדעות מאוחדות שלפחות בתרומה דאורייתא יש לחייב להפריש ובברכה. אך בתרומה דרבנן, מכיון שנחלקו הדעות, יש להחמיר ולהפריש, אם כי בלא ברכה. כן נלענ"ד.

סימוכין למסקנה זו יש להביא מדברי ה"מפתוריפרח" (פרק יא), וזו לשונו: "ובית-שאן — דגן, תירוש ויצהר מדרבנן

ג. האם יש קנין לגוי במקום שנתקדש רק בקדושה ראשונה?

בה שחייבים בתרו"מ. ולפי זה בנידון דידן שהפירות אמנם גדלו והגיעו לעונת המעשרות ברשות הגוי, אך מכיון שאיסופם וגמר מלאכתם נעשו ע"י ישראל יש לחייבם בתרו"מ.

אך כל זה רק אם נניח שדין רצועת עזה כא"י לענין זה. וכבר הוכחנו לעיל שביחס לפירות ספק גדול הוא אם רצועת עזה חייבת בהם כלל בתרו"מ. נוסף לכך יש לומר שגם אם לא נקבל את דעת הגר"א (הסובר בעקרון כבעל התרומה שיש קנין לגוי להפקיע ממצוות דרבנן) — יש קנין לגוי להפקיע מן המצוות ברצועת עזה מסיבה אחרת כפי שיתבאר להלן.

נראה שגם לחולקים על שיטת בעל התרומה, וסוברים שבא"י אין קנין לגוי להפקיע אפילו מצוות שחיובן רק מדרבנן, זה משום שסוברים שסו"ס המקום התקדש מן התורה ורק מסיבה צדדית מצוות מסוימות חייבות בו רק מדרבנן, לכן אין קנין לגוי להפקיע את המקום מקדושתו, אך מקום שנתקדש רק בקדושה ראשונה וקדושתו זו פקעה מודו אף הם שדינו כסוריא.

ובדבר זה מבואר להיתר ב"מור"קציעה" להריעב"ץ (ח"ב סי' שי, הובאו דבריו לעיל) שכל מקום שלא נתקדש בקדושה

הרמב"ם (בפ"א מהל' תרומות הל' י) פוסק: "עכו"ם שקנה קרקע בא"י לא הפקיעה מן המצוות, אלא הרי היא בקדושתה, לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד, אלא מפריש תרו"מ... ויש קנין לעכו"ם בסוריא להפקיע מן המעשרות ומן השביעית...". וצ"ע מה דינו של מקום שלא נתקדש בקדושה שניה, האם דינו כסוריא ויש קנין לגוי להפקיע מן המצוות, או דינו כא"י ואין קנין לגוי?

והנה שיטת בעל ספר התרומה (והסרים עמו הגר"א בביאורו לשו"ע יו"ד סי' שלא ס"ק ו, טז וכ"ח, וכן היא שיטת רש"י הר"ח והערך בסנהדרין כו א) שבזמן הזה אפילו בא"י יש קנין לגוי להפקיע מן המצוות. משום שבוה"ז שביעית לרוב הדיעות היא מדרבנן וכן תרומה לדיעות מסוימות, הרי למצוות אלו דינה כסוריא, שאף היא אינה חייבת אלא מדרבנן, ויש קנין לגוי.

ועיין בספר "אריץ-חמדה" להגר"ש ישראל (עמ' קכד—קכז) שחידש בדעת הגר"א, שאע"פ שיש קנין לגוי בא"י להפקיע לתרומה בזה"ז, אם נעשה המירוח ע"י ישראל יש בהם חיוב תרו"מ, דלא גרע מדין פירות חו"ל שנכנסו לארץ ונתמרחו

שהשוה את עבר-הירדן לסוריא לענין זה, שיש קנין לגוי להפקיע משביעית, אע"ג שעבר-הירדן נתקדשה בקדושה ראשונה. וא"כ פירות שבאו לעונת המעשרות ברשות הגויים ברצועת עזה פטורים מתרו"מ. מיהו להלן יוסבר שיש לחוש ולהפריש מספק בלא ברכה.

שניה דינו כסוריא ויש בו קנין לגוי להפקיע מן המצוות. והוכיח כן מהמנהג שהביא המהרי"ט שבירושלים נהגו לא להפריש תרו"מ מפירות שהובאו מעזה, ועל כרחק המדובר הוא בפירות שגדלו ברשות הגוי (עיין לעיל). וכן מצאתי במאירי (סנהדרין כו א)

ד. האם כיבוש צה"ל בימינו שינה את המצב ההלכתי ?

אלא למען כלל ישראל, שהרי ארץ ישראל לא נועדה רק לשם העם היושב בה כרגע, אלא מצפה לכל עם ישראל בכל תפוצותיו, שהרחבת הגבולות מאפשרת את קליטתם. וגם את נגיח שהמטרה המוצהרת של הכיבוש היתה רק הצלת העם היושב כרגע בציון, מצינו שיהודי א"י הם הם כלל ישראל (במס' הוריות ג א), בהוראה הלך אחר רוב יושבי ארץ ישראל (ופירש רש"י: אותם שבחור"ל אינן מן המנין) ואין ציבור אלא בא"י (עיין "צפנת-פענח" סנהדרין עג ב, ד"ה לפי שלא ענש על הנסתרות).

ועיין שו"ת חתם-סופר (חו"מ סי' קטז), שעיר שקבעו בה אסיפה לדיון בעניני מסים ורק חלק מהציבור הופיע לאסיפה, מי שלא הופיע, הרי זה כאילו מסר יפוי כח לאסיפה להחליט כרצונה והחלטותיה מחייבות אותו. והביא ראייה לסברה זו מהגמ' (בכתובות צד א) שאחד מן השותפין שירד לדיון עם מישהו אחר בעניני השותפות וחוייב בדין לא יכול השותף האחר לטעון לבעל הדין — לאו בעל דברים דידי את ורוצה אני שתדון אתי בנפרד, אלא השותף האחד היה בהכרח שלוחו של חברו, שהרי היתה גם לשותף השני זכות לבוא לבית הדין ולטעון את טענותיו. וא"כ גם בנידון דידן, מכיון שלפי חוק השבות רשאי כל יהודי לעלות

כל מסקנותינו עד כה התבססו על ההנחה שרצועת עזה נתקדשה רק בקדושה ראשונה בלבד ולא נתקדשה בקדושה שניה. אך יש לדון בבעיתנו מנקודת ראות אחרת. עכשיו שזכינו כי הרחיב ה' לנו ושלטון ישראל חל גם על רצועת עזה יש להסתפק אם כיבוש זה מועיל לקדש את המקום מחדש ולחייבו בתרו"מ, כפי שהיה הדבר בימי כיבוש יהושע בן נון ?

ויש לברר בענין זה מספר נקודות:

- א. אם יש כאן כיבוש רבים, שהרי רוב עם ישראל בחו"ל ?
- ב. אם כיבוש זה זקוק למלך וסנהדרין ?
- ג. אם הכיבוש לכשעצמו מקדש או שיש צורך גם בפעולת הקדשה מיוחדת ?

א. כיבוש רבים

לדעת הרמב"ם, כיבוש רבים הוא כיבוש שנעשה מרעת רוב ישראל (הל' תרומות פ"א ה"ב). כלומר, אין צורך שכל ישראל ישתתפו בפועל בפעולת הכיבוש, אלא שהכיבוש יעשה בהסכמתם. וא"כ תנאי זה התמלא בימינו שכן רוב ישראל די בכל אתר ואתר גילו את הסכמתם והתלהבותם למעשה הכיבוש.

לדעת רש"י (גטין ח ב), כיבוש רבים הוא כיבוש לצורך כלל ישראל. גם לדעת זו י"ל שתנאי זה התמלא בימינו, שהרי הכיבוש לא נעשה לשם גוף פרטי מסויים,

לישראל, ורוב יהודי העולם (חוץ מיהודי רוסיה וארצות ערב, ה' יוציאים במהרה משעבוד לגאולה) יכולים לעלות לארץ ישראל, כיון שלא באו, הרי זה כאילו ייפו את כוחו של הציבור בארץ לפעול בשמם ובשליחותם.

וסברה זו כתב גם ב"ישועות-מלכו" לרי"ל מקוטנא (חיו"ד סי' סז). אמנם התוספות (במס' ע"ז כא א, ד"ה כיבוש יחיד) כתבו בשם רש"י שכיבוש רבים הוא כיבוש הגעשה ע"י אורים ותומים, וא"כ בימינו לא התמלא תנאי זה. אך באמת רש"י עצמו לא הצריך כלל אורים ותומים.

ב. פנהדרין ומלך

הרמב"ם בהגדרתו את המושג כיבוש מצריך בהלכה אחת מלך או נביא (הל' תרומות פ"א ה"ב) ובהלכה אחרת בי"ד הגדול (שם הל' ג). שני תנאים אלו אינם קיימים כיום לדאבונו.

ויש לעיין בסתירת דברי הרמב"ם, מדוע לא הזכיר סנהדרין באותה הלכה בה הצריך מלך?

והנראה לומר בזה שבהל' ב עוסק הרמב"ם בכיבוש ארץ ישראל בגבולותיה, שם אין צורך בסנהדרין, שכן מלחמה זו מלחמת מצוה ומלך מוציא בה גם בלא סנהדרין. מה שאין כן בהלכה ג עוסק הרמב"ם בכיבוש חו"ל, כגון סוריא וכדו', שהיא מלחמת רשות, ואין המלך מוציא בה בלא סנהדרין. נמצא, אפוא, שלמלחמה בתוך א"י אין צורך בסנהדרין.

אלא שהגדרתנו, שמלחמה בא"י היא מלחמת מצוה ומלחמה בחו"ל היא מלחמת רשות, אינה תואמת לכאורה את דעת הרמב"ם (בהל' מלכים פ"ה הל' א-ב), שרק מלחמת עמלק, ז' עממין ועזרה מיד צר הן מלחמות מצוה? (ודברינו מתאימים יותר לדעת הרמב"ן המשיג על הרמב"ם

בס' המצוות, במ"ע ד למנינו של הרמב"ן). אך באמת דעת הרמב"ם היא שכיבוש א"י הוא מצוה, שהרי לדעתו הישיבה בארץ היא מצוה (ומה שלא מנאה במנין המצוות הוא משום ששיבת הארץ היא לדעתו הכשר למצות אמונה בה, שכל הדר בא"י כמי שיש לו אלוה, וכן למצות מינוי מלך, בנין ביהמ"ק, קדוש החודש ועוד מצוות אחרות שא"א לקיימן אלא בא"י, ולא כאן המקום להאריך). וכן סובר הוא (בהל' ע"ז פ"י ה"ו) שאסור להניח עכו"ם בינינו שנא' "לא ישבו בארצך" עד שיקבל עליו ז' מצוות ב"ב. וא"כ כדי שיוכלו ישראל לקיים מצות ישיבת הארץ כהלכתה בהכרח עליהם לפנות את הגויים מא"י. והדברים ק"ו, ומה עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם מחו"ל היא מלחמת מצוה, הוצאת גויים מא"י שאינם מאפשרים קיום מצות ישיבת א"י על אחת כמה וכמה? ודוק בלשונו של הרמב"ם (הל' מלכים פ"ה ה"ב) שמגדיר מלחמת רשות בלשון זו: "והיא המלחמה שגלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל, ולהרבות בגדו- לתו ושמעו". ומקורו במסכת סוטה (מד ב) שמלחמת דוד בסוריא היתה מלחמת רשות. משמע שרק בחו"ל היא מלחמת רשות ולא בא"י. ועיין ברמב"ם הל' שבת (פ"ו הי"א) שפסק להלכה, שכל הקונה שדה בא"י כותב עליו אונו (= שטר) אפילו בשבת. ומקורו במס' גטין (ח ב) ופירש שם רש"י, שהדבר הותר מפני שמגרש גויים מא"י ומושיב יהודים ב- מקומם. ופירושו מוכרח, שאם לא כן, מדוע נחשב קנין קרקע מגוי בא"י לדבר כל כך חשוב שהתירו בגללו שבות בשבת? וע"כ גם הרמב"ם מודה בכך שיש מצוה להוציא גויים מא"י, משום שע"י כך מתאפשרת ישיבתם של ישראל בארצם (ואולי גם רש"י סובר כהרמב"ם, שאם כהרמב"ן הרי

ובאשר למלך, לדעת מרן הרב קוק זצ"ל, כשאין מלך בישראל, יש להנהגה הציבורית סמכות של מלך (עיי' "משפט-כהן" סי' קמד). ומגדולי דורנו הסכימו עמו ברעיון זה והוכיחו אותו ממקורות שונים (עיי' "הלכות מדינה" להר"א ולדינברג ח"א שג פה, ו"עמוד הימיני" למר"ר הר"ש ישראלי סי' ז יט. ועיי' "קול-מבשר" להר"מ ראטה ח"א סי' ז ומתוך המו"מ שיש לו שם עם הרי"א הרצוג משמע שגם דעת הרב הרצוג היתה להורות הלכה למעשה כמרן הרב קוק זצ"ל. והר"מ ראטה חולק עליו אך לא הזכירו בדבריו).

ונלענ"ד להסביר את דעת מרן הרב קוק עפ"י מה שכתב ב"משך-חכמה" (פרשת בא) להסביר את דעת הרמב"ם (הל' סנהדרין פ"ד) שחכמי ארץ-ישראל יכולים לחדש את הסמיכה, משום שכשאינן סנהדרין בפועל נמצא כח המינוי של הסנהדרין בכלל ישראל. וכבר הוסבר לעיל שאין כלל ישראל קיים אלא בא"י. והרמב"ם לשיטתו בספר המצוות (מ"ע קנג), שיהודי א"י הם המקדשים כיום את החדשים במקום בי"ד הגדול. כלומר, כשאין בי"ד בפועל מסור כוחם בידי כלל ישראל שהם יהודי א"י. וא"כ י"ל דה"ה למלך, כיון שהסנהדרין ממנים את המלך וכשאין מלך מסורות סמכויותיו לביה"ד, כגון דין הוראת שעה (עיי' דרשות הר"ן דרוש יא), נמצא שכלל ישראל הנושא את סמכויותיו של ביה"ד בהכרח נושא גם את סמכויות המלכות.

ולפי"ז גם בלא מלך נחשב כיבושנו כיום לכיבוש רבים.

ג. האם יש צורך בהקדשה מיוחדת? הרדב"ז בפירושו על הרמב"ם (הל' תרומות פ"א הל' ה) סובר שכיבוש יהושע קידש

עצם קנית הקרקע היא המצוה ודי היה לו לרש"י לומר שמגרש גויים מא"י, ולמה הוסיף שמושיב יהודים במקומם? אלא ע"כ סובר כהרמב"ם) א"כ, גם מלחמה להוציא את א"י משלטון הגויים היא מצוה. אלא שאינה דומה מלחמת מצוה זו לשאר מלחמות המצוה שעצם המלחמה היא מצוה חיובית שאין להמנע ממנה, בכיבוש א"י עצם המלחמה אינה מצוה, אלא הכשר מצוה ואין הכרח להשתמש באמצעי זה דוקא — של מלחמה — אלא בדלית ברירה.

העולה מדברינו הוא, שמלחמה בא"י היא מצוה גם לשיטת הרמב"ם ולכן לא הצריך בה סנהדרין, ומשום כך גם בלא סנהדרין נחשב כיבוש בא"י ככיבוש רבים.

ובר מן דין, כיבושו של צה"ל בעור ה', נעשה כדי לחלצנו מסכנה ובודאי הוא מלחמת מצוה של עזרת ישראל מיד צר ואין צורך בה לסנהדרין (אלא שלפי הגדרה זו איני יודע עם הכיבוש הוא כיבוש רבים, שהרי אם המניע למלחמה היה הסכנה א"כ הכיבוש לא נעשה לשם השלטת ריבונות ישראל על השטחים ששוחררו והחזקתם אינה אלא לשם הדיפת הסכנה ואכן כך מוגדרת החזקת השטחים ברובם ע"י מדיניות החוץ הרשמית של ממשלת ישראל, המצהירה על נכונותה להחזירם אם ייחתם חוזה שלום עם הערבים. ומ"מ נלענ"ד שמכיון שכיבוש הארץ היא מצוה לכל הדעות, גם בלי הנימוק של הדיפת הסכנה, אף שאין דעת רבים משרי ה- ממשלה ונבחרי הציבור לשם כך, מצוות אינן צריכות כוונה, והחזקת השטחים היא כיבוש רבים). אלא שהדבר תלוי בשאלה אם הכיבוש מקדש מצד המצוה שבו, או מצד הקנין, וא"כ י"ל, שאם הכוונה לא להחזיק בשטחים, קנין אין כאן, וקידוש אין כאן.

את א"י מאליה ללא הקדשה בפה, אך בכיבוש עזרא נתקדשה הארץ ע"י הקדשת פה. בכך מסביר הוא את חילוקו של הרמב"ם (פ"ו מהל' בית הבחירה) שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא לעתיד לבוא משום שנתקדשה ע"י כיבוש מלחמה, אך קדושה שניה כיוון שנעשתה ע"י חזקה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא. כלומר, מכיון שקדושה ראשונה לא נעשתה ע"י הקדשת פה, אלא הכיבוש בלבד הוא שקידש הרי כשבוטל הכיבוש בטלה הקדושה ממילא. אך בקדושה שניה שנעשתה ע"י קדושת פה, אף שבטלה אח"כ החזקה עם הגלות, קדושת הפה קדושה עולמית היא. ודבריו טעונים הסבר, מדוע קדושת כיבוש הועילה גם בלא הקדשת פה ואילו קדושת חזקה היתה טעונה גם הקדשת פה? ותנראה לומר בהסבר דבריו, שהרי כבר אמרנו שרק כיבוש רבים ביכולתו לקדש את א"י לחיוב המצוות התלויות בה. מטיבה של מלחמה שהיא נערכת ע"י צבא מאורגן ופקודה מטעם סמכות מרכזית. לפיכך נראה שכל מקום שנכבש במלחמה הוא בדרך כלל כיבוש רבים, כיון שהכיבוש נעשה בשליחות הציבור כולו ועל דעת מוסדותיו המרכזיים. לא כן חזקה, שבה כל אחד ואחד הולך ומתיישב במקום מסויים תחת גפנו ותחת תאנתו. מאופייה של פעולה זו, שהיא נושאת אופי אישי ונעשית ע"י כל פרט ופרט למען עצמו ובעצמו. אין כאן כיבוש רבים, לכן יש צורך בהקדשת פה ע"י ראשי הציבור. ובספר "ארץ-המדה" למו"ר הר"ש ישראלי (עמ' פ) דייק מלשון ה"כסף-משנה" שגם קדושה ראשונה לא נעשתה מאליה, אלא ע"י פעולת הקדשה מיוחדת. והוא חידש שם מדעתו שפעולה זו היתה הקדשת ערי-חומה. ולענ"ד חידושו צ"ע. התינה בא"י שהיא יכולה להתקדש ע"י הקדשת

ערי חומה. אך כיצד מתקדשת חו"ל בכיבוש רבים הרי קדושת ערי חומה נוהגת אך ורק בארץ ולא בחו"ל? ואכן אם לא נקבל את הנחתו של הרדב"ז, שכיבוש מלחמה מקדש לכשעצמו, ויש צורך בהקדשה מיוחדת נוכל לתרץ קושיא גדולה. האחרונים מקשים על הסוברים שסוריא לא נתקדשה משום שנכבשה לפני שנכבשה כל א"י לגבולותיה (תוס' גטין ה. בשם הספרי, רמב"ם הל' תרומות פ"א ה"ג), מדוע לא נתקדשה סוריא לאחר מכן, בימי שלמה כשכל א"י לגבולותיה היתה בידי ישראל? ולהנ"ל הדבר מתורץ שפיר, מכיון שבזמן כיבושה של סוריא לא יכלו לקדשה, שהרי הדבר היה לפני כיבושה של כל א"י, לכן גם אח"כ כשנכבשה כל א"י לא יכלה הקדושה לחול ממילא (ואף כי יכלו עתה לקדשה אך יתכן שלא רצו מסיבות שונות).

אך ראייה אין מכאן, שכן שערי תירוצים לא ננעלו (באחרונים מובאים תירוצים רבים לקושיא זו ולא כאן המקום). עכ"פ אם נסבור שגם בכיבוש מלחמה צריך הקדשה מיוחדת, הקדשת פה או דבר אחר, א"כ בימינו שלא נעשתה שום פעולת הקדשה מיוחדת אין הכיבוש מקדש. אך לדעת הרדב"ז שאין צורך בהקדשה מיוחדת הכיבוש לכשעצמו מקדש. ויש להוסיף נקודה נוספת, שהועלתה ע"י האחרונים, ושלפיה יתכן שהכיבוש בימינו מקדש, אף אם לא נקבל את מה שכתבנו עד כה, ולשם קידוש הארץ יש צורך במלך, סנהדרין והקדשה מיוחדת. האחרונים מחדשים שכל התנאים האמורים נצרכים רק כשמקדשים את הארץ לראשונה, אך אחרי שנתקדשה הארץ ואנו צריכים רק להחזיר לה את קדושתה אין צורך בכל התנאים האמורים (עיין "ישועות מלכו" חיו"ד סי' סז, ספ"ר ארץ-ישראל" להרי"מ

הרב יעקב שטייגליץ

מקום לומר שיש קנין לגוי להפקיע מן המצוות (לחולקים על שיטת ספר התרומה שהזכרה לעיל וסוברים שבא"י אין קנין לגוי אפילו להפקיע ממצוות שהיובן מדרבנן, ורק בסוריא יש קנין). ולכן נלענ"ד שמשום כך מן הראוי להחמיר ולהפריש תרו"מ, אך בלא ברכה.

טוקצינסקי עמ' צב-צג, "צויין-אליעזר" להר"א ולדינברג ח"י סי' א).

למסקנה נראה אפוא שיש עוד סניף להחמיר ביחס להפרשת תרו"מ ברצועת עזה. ואפי' בפירות שגדלו ברשות גויים, יתכן שיש להחמיר, משום שאם נניח שהקדושה חורה לרצועת עזה אין עוד